

גישושי התקרבות באינטרנט

← רחל טוקטלי

הגירה, גיליון מס' 3

עורכים: פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה, עורך ראשי

פרופ' רחל שרעבי, עורכת משנה

המרכז האקדמי רופין והאגודה הסוציולוגית הישראלית

כתב העת הגירה מדגיש את אופיו הבין-תחומי של תחום ההגירה. סקירה זו תתייחס להיבטים נבחרים של הנושא, שנבחנו בשלושה מאמרים שפורסמו בגיליון מס' 3 של כתב העת, המגלה יכולת התמדה מרשימה.

סיון שריד גולדפישר: 'ואדקה כי גם הקץ הגיע, כי מצאה נפשי מולדתה' (עמ' 1-27)

המשוררת אלישבע (יליזבטה ז'רקובה) נולדה ברוסיה ב-1888 למשפחה נוצרית ועלתה לארץ ב-1925 עם בעלה היהודי, שמעון ביחובסקי. היא הצטרפה לעם היהודי ואימצה את השפה והתרבות העברית אף-על-פי שלא התגיירה. אולם, כמו ברוסיה כך גם בארץ, היא חשה תלישות, נבדלות וזרות.

כתיבתה הספרותית של אלישבע מגוונת, אבל שריד גולדפישר מתמקדת ביצירתה השירית, שהציבה אותה בקבוצת המשוררות המייסדות של התקופה, שחוו מציאות מורכבת של הגירה, כפילות מולדות ושייכות תרבותית-נופית. נבחנת השפעתו של נרטיב ההגירה באמצעות שרטוט דיוקנה של אלישבע והשוואה למשוררות האחרות של אותם ימים.

בתקופה שקידשה את הקשר עם אדמת הארץ, ביטאה אלישבע בשירה התרחשויות שבנפש, תלישות מההוויה התרבותית והחברתית, התרחקות מהמרחב הציבורי, ריק וקור, חוסר שורשים והעדר המשכיות, שוליות ובדידות כאורח חיים. בניגוד למשוררות האחרות בנות דורה - רחל, אסתר ראב ויוכבד בת מרים - היא מיעטה להתייחס לנופי הארץ (יש התייחסות מעטה לכינרת), לטריטוריה ממשית, ולא בנתה את זהותה מתוך קשר לארץ המתחדשת. למרות חיבורה לעם היהודי, היא נכספה לארץ בדיונית ושמה 'גלות' - הפינה היחידה שבה היא והיהודים עתידיים להתאחד. יצוין כי אף על פי שלא קיבלה את המהות הנוצרית, עולים משיריה יסודות עיקריים של הנצרות, כגון נחיתות הגוף לעומת נשגבות הרוח.

סיון שריד גולדפישר מפרטת את הגורמים לדחיקתה של אלישבע מן הספרות העברית, לאחר פריצתה המטאורית בשנים הראשונות: מותו הפתאומי של בעלה שדאג לפרסום שירה וליחסי ציבור סביב שירתה; זהותה הנבדלת והמנוכרת במולדת החדשה; פסילתה על ידי חבורת כתובים

בראשות שטיינמן ושלונסקי; קנאת סופרים; ולבסוף - תפיסתה העצמית כאנגלייה (מצד האם), נישואי בתה לחייל בריטי נוצרי ונסיעתה לאנגליה. מחברת המאמר רואה בניתוקה של אלישבע מההקשרים הטריטוריאליים והלאומיים, שהיו מהותיים מאוד בעיני הציבור בארץ ישראל בשנים האמורות, את הגורם העיקרי להיעלמותה של המשוררת מהתודעה התרבותית הקולקטיבית.

הערת הסוקרת:

מחברת המאמר היטיבה לתאר ולנתח את שירתה של אלישבע ואת האישיות המתבטאת באמצעותם. אולם היא מוצאת אצל אלישבע קול פמיניסטי בעצם הבריאה של מולדת בדיונית, המהווה את מרחב השחרור והגאולה שלה, לרבות חירותה כאישה - מה שמעיד, לדעתה, על הוויה של נשיות אוטונומית ואמיצה. סביר להניח כי אותן תחושות של ניכור ושל חיפוש מולדת בדיונית היו יכולות לקבל ביטוי גם בשירתו של משורר-גבר, ואינן מבטאות בהכרח קול פמיניסטי.

ד"ר בברלי מזרחי: מבט על דור שני של מהגרות ממרוקו: שינוי עצמי למען ניעות לתוך המעמד הבינוני הנמוך (עמ' 27-41)

בברלי מזרחי מציגה מחקר על ניעות כלפי מעלה של רות, בת של מהגרים ממרוקו, אל תוך השכבה הנמוכה של המעמד הבינוני הישראלי, באמצעות עיסוק מקצועי למחצה - סייעת לגננת. סיפורה של רות עשוי לייצג נשגים מהדור השני של מהגרות ממרוקו, שהגשימו שינוי עצמי כלפי מעלה שהן יזמו.

חינוך ותעסוקה הם לרוב המישורים שבהם מתרחשת ניעות כלפי מעלה בקרב דור שני של מהגרים. משאבי ההורים - השכלה, מקצוע והכנסה - קובעים במידה רבה את משאבי הניעות של ילדיהם. במקרה של רות ודומותיה, שלא נהנו מתמיכת ההורים, הנמכת דרישות הקבלה למוסדות לימוד ושילוב עם עיסוק בתחום המותיר זמן ללימודים, יצרו הזדמנות לניעות אל המעמד הבינוני הנמוך. עבור נשים כמו רות, הניעות כללה מגוון של שינויים שיחד מהווים שינוי עצמי.

רות, בת עשירית למשפחת עולים ממרוקו, התעקשה לשלב לימודים בעבודה עוד בצעירותה. בתיכון המקצועי הפנו אותה ללימוד תפירה. את לימודיה בהמשך ל'בגרות' חלקית ואת שירותה הצבאי נאלצה להפסיק לטובת כלכלת המשפחה. מאוחר יותר השתלבה בקורס דו שנתי להכשרת סייעות לגננות במכללה לא אקדמית והשתלמה בקורסים נוספים. היא אהבה את עבודתה החינוכית עם ילדים. היא התחנתה בגיל מאוחר יחסית עם גבר ממוצא מרוקאי והנהיגה למורת רוחו חלוקת תפקידים מוגדרת במטלות הבית, בדרך שלא ביטאה יחסי שוויון ושותפות כי אם תכתיב שלה, שנבע משאיפתה לקדם את הניעות שלה. את ההגדרה 'אשת איש' היא הרחיבה כך שכללה גם עבודה מחוץ לבית, מה שנותן לאישה יותר כוח בבית ויותר סמכות לקבל החלטות, גם בענייני כספים. היא הסתפקה במשפחה קטנה - שתי בנות - וראתה את האמהות כתפקיד, שעיקרו חינוך להשכלה ולכניסה למעמד הבינוני - כמו אם אשכנזית. בניגוד למקובל בקרב יוצאי מרוקו, היא טענה שראוי לצמצם בהוצאות ראוותניות, כגון לחתונה מפוארת, כדי להשקיע יותר בחינוך.

תפיסת ההבדל בין נשים מרוקאיות לבין נשים אשכנזיות כללה אצלה גם את אופן הצגת הגוף: ביגוד, איפור, יציבה, שימוש בקול רגוע ולא צעקני בשיחה עם אנשים. בכל אלה היא סגולה

לעצמה חזות אשכנזית. בתהליך של שינוי עצמי, היא פעלה במגוון אתרים ומרחבים חברתיים: חינוך, תעסוקה, יחסים בין-מגדריים, אימהות, ניעות ברמת המגורים, וכאמור: הגוף וההתנהגות. עם זאת, היא בנתה לעצמה סוג חדש של זהות נשית עדתית, שאינה פוגעת בניעות כלפי מעלה, והכוללת בעיקר שמירת טקסים ומנהגים עדתיים, כגון טקס האירוסין והחינה. מסיפור חייה של רות המחברת מסיקה כי נשים מערערות על הנחות תרבותיות בנוגע לתפקידים ולזהויות המגדריים הנשיים וכי הן מקדמות את צורכיהן האישיים כדי להשיג ניעות.

הערת הסוקרת:

בניגוד להוריה של רות, נשים בנות הדור הראשון של יוצאות ארצות המזרח שלמדו ב'תהיל"ה (תוכנית השכלה ייחודית ללומדים המבוגרים) העניקו לבנותיהן תמריץ חזק להשיג ככל יכולתן בתחום החינוך ובמעמדן בדרך כלל. כשנשאלו במי צריך לתמוך יותר להמשך לימודים, בבן או בבת, הצביעו פה אחד למען הבת, 'כי הבן יוכל להסתדר והבת צריכה חיזוקים'. ואכן, רבות מבנותיהן של תלמידות תהיל"ה הגיעו להישגים ניכרים ולניעות מעמדית גבוהה.

סבינה ליסוצה: האם מגע מקוון הוא מכונן? האפשרויות הגלומות במדיה חברתיים בנוגע להשתלבות מהגרים (עמ' 68-91)

סבינה ליסוצה בוחנת את התרומה של מגע בין מהגרים מבריה"מ לשעבר עם ישראלים ותיקים למגזריהם, במסגרת המדיה החברתיים המקוונים, להשתלבותם של המהגרים בחברה הישראלית. המחקר נערך באמצעות סקר מקוון בקרב מהגרים שהגיעו לישראל אחרי 1989 וגולשים במדיה ובקרב ישראלים מהמגזרים השונים שגולשים במדיה. זהו המחקר הראשון שבחן את השפעת המגע הבין-קבוצתי בעולם המקוון על יצירת קירבה של מהגרים לוותיקים. במפגש של מהגרים עם החברה המקומית בארץ ההגירה, המהגרים נוקטים אסטרטגיות שונות (כגון קבלת התרבות המקומית, היטמעות בחברה המקומית, התבדלות או שוליות), שהבחירה ביניהן תלויה הן בהם והן בחברת היעד. באמצעות ממצאים שהתקבלו בסקר, המחברת בוחנת את המפגש בין אסטרטגיות שנוקטים הנחקרים המהגרים לבין שתי תאוריות העוסקות במגע ובקירבה חברתית בין הקבוצות החברתיות השונות: תאוריית המגע ותאוריית ההידמות החברתית. **תאוריית המגע** גורסת שמגע בין קבוצות מצמצם סטראוטיפים הדדיים ומפתח גישה ידידותית. לכך נדרשים תנאים מספר: מעמד שווה של הקבוצות, מטרות משותפות, שיתוף-פעולה בין-קבוצתי, נורמות חברתיות תומכות, שותפות מתוך רצון, קשר אינטימי והעדר חרדה או איום. פריצת הדרך במדיה החברתיים זימנה אפשרויות חדשות לסיפוק התנאים הללו: עילום שם, הסתרת המראה החיצוני ושליטה גבוהה בהמשך האינטראקציה ובמהותה. נתונים אלה מאפשרים לפתח קירבה ואינטימיות יותר ממערכות יחסים רגילות, וכך לקדם השתלבות חברתית של מיעוטים אתניים וקבוצות חלשות. עם זאת, המגע המקוון של מהגרים עם הוותיקים עשוי לצמצם מרחק חברתי, אך לא לגרום להטמעה מלאה. **תאוריית ההידמות החברתית** גורסת כי אנשים דומים מבחינה חברתית ותרבותית נוטים ליצור קשרים וחברויות עם אנשים בעלי מאפיינים דומים להם. מסתבר כי גולשים במדיה החברתיים המקוונים השונים נוטים להודיע על השתייכותם האתנית

ומתעניינים בהשתייכות האתנית של שותפם לשיחה. ועוד: מכיוון שבני תרבויות שונות מאופיינים בסגנונות תקשורת שונים, גולשים במדיה החברתיים יודעים לזהות את ההשתייכות האתנית של השותף לשיחה על-פי הקודים הלשוניים שלו. מחקרים מראים תמונה מורכבת ולא חד-משמעית באשר להשלכות החברתיות של יחסי הגומלין: מחד גיסא נמצא צמצום דעות קדומות וקבלת האחר, אך מאידך גיסא נמצא גם קיטוב בעיונות ההדדית. כמו כן נמצא כי רוב המהגרים מבריה"מ לשעבר נוטים להתבדל מהאוכלוסייה הוותיקה במישור הבלתי פורמלי.

מהגרים דיווחו על תדירות בינונית של קשר מקוון עם אשכנזים ועם חילוניים, על תדירות בינונית-נמוכה של קשר מקוון עם מזרחיים ועם דתיים ועל תדירות נמוכה של קשר מקוון עם חרדים ועם ערבים. הם מרגישים קירבה חברתית לאשכנזים ולחילוניים, מרחק בינוני ממזרחיים, מרחק בינוני-גבוה מדתיים ומרחק גבוה ביותר מערבים ומחרדים.

קשר עם אשכנזים: הממצאים תומכים בהשערה הגורסת כי מרחקים חברתיים משפיעים על תדירות המגע המקוון. המרחק החברתי הקטן מאשכנזים הוביל להתקשרות מקוונת תכופה יותר, אך השפעת תדירות הקשר על המרחק החברתי - שלילית.

קשר עם מזרחיים: מרחקים חברתיים משפיעים על התקשרות מקוונת: ככל שהמרחק החברתי מהמזרחיים קטן, הקשר עימם תכוף יותר. השפעת תדירות הקשר על המרחק החברתי - זניחה.

קשר עם ערבים: ככל שהקשר המקוון בין המהגרים לבין ערבים תכוף יותר, המהגרים מרגישים יותר קרובים אל הערבים. תדירות המגע עם הערבים משפיעה על המרחק החברתי ממגזר זה. אולם השפעת תדירות הקשר ביניהם על המרחק החברתי - שלילית.

קשר עם חילונים: מרחקים חברתיים משפיעים על תדירות התקשרות המקוונת: ככל שהמרחק החברתי קטן, תדירות הקשר תכופה. אולם השפעת תדירות הקשר על המרחק החברתי - שלילית.

קשר עם דתיים: ככל שהמרחק החברתי קטן, התקשרות המקוונת תכופה יותר. אולם השפעת תדירות הקשר על המרחק החברתי מהדתיים - זניחה.

קשר עם חרדים: התקשרות המקוונת משפיעה על המרחק החברתי, אך השפעת המרחק החברתי על תדירות הקשר - זניחה.

בהתאם לתאוריית המגע, תדירות המגע המקוון של המהגרים שנחקרו עם ערבים ועם חרדים צמצמה את המרחק החברתי בין המהגרים לבין שתי הקבוצות הללו, אולם הואיל וגם הערבים וגם החרדים רחוקים מהמהגרים באופן קיצוני, קשה לקיים איתם מגע אחר.

בהתאם לגישת ההידמות החברתית, ככל שהמהגרים מרגישים קרובים יותר למזרחיים ולדתיים, הם נוטים לקיים קשר מקוון תכוף יותר - מה שעשוי לעודד אינטראקציות נוספות.

ממצאי המחקר באשר לקשר של המהגרים עם אשכנזים ועם חילונים תומכים בגישת ההידמות החברתית ומפריכים את תאוריית המגע. במקביל להשפעה החיובית של הקירבה החברתית על תדירות המגע המקוון, המגע המקוון משפיע באורח שלילי על המרחק החברתי. נראה כי אמנם ההידמות החברתית מובילה ליותר קשר מקוון, אבל במהלך הקשר מתעוררות תגובות שליליות שדוחקות את המהגרים משתי הקבוצות הקרובות אליהם ביותר מבחינה תרבותית. המהגרים אינם נענים במטבע שהם מציעים; האשכנזים והחילונים נשארים אדישים.

שתי התאוריות שנבחנו במחקר אינן סותרות אלא הן משלימות זו את זו. תאוריית המגע יכולה להסביר קשרים בין קבוצות נפרדות מבחינה גאוגרפית, חברתית ותרבותית, בעוד שגישת

ההידמות החברתית יכולה להסביר את הקשר בין קירבה לבין מגע, כשמדובר בקבוצות בעלות בסיס תרבותי משותף ו/או נפגשות על בסיס יומיומי. מממצאי המחקר סבינה ליסיצה מסיקה כי מגע מקוון עם הישראלים למגזריהם אינו תורם להשתלבות החברתית של מהגרים מבריה"מ לשעבר, אך עם זאת קיים פוטנציאל, במסגרת המדיה החברתית, לצמצם שסעים בחברה הישראלית על ידי הפחתת סטיגמות וניכור, במיוחד בקרב הדור הצעיר, המרבה להשתמש במדיה החברתיים.

הערת הסוקרת:

מחקרה החלוצי של סבינה ליסיצה וכן תוצאות הבדיקה המשולבת של הממצאים לאור שתי תאוריות משלימות - מעניינים ביותר. סביר להניח כי בדור הבא, של נכדי המהגרים, יתקבלו ממצאים שונים בהתייחס לחלק מן המגזרים - אלה שהמגע החברתי והתרבותי אֵתם יהיה הדוק יותר.